

II. SOCIALINIO DARBO TEORIJA IR PRAKTIKA

SOCIALINIS DARBAS IR TYRIMAI: SĄVOKOS PAIEŠKA

Dr. Jolanta Pivorienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinio darbo institutas
K. Donelaičio g. 52–405, 3000 Kaunas
Telefonas +37 323490

Lietuvos teisės universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinio darbo katedra
Valakupių g. 5, 2016 Vilnius
Telefonas 2740637
Elektroninis paštas sdk@ltu.lt

*Pateikta 2003 m. vasario 11 d.
Parengta spausdinti 2003 m. lapkričio 12 d.*

Santrauka

Straipsnyje kalbama apie socialinio darbo tyrimus socialinio darbo kaip disciplinos pripažinimo procese: aptariamos institucinė, epistemologinė ir pedagoginė dimensijos, leidžiančios išskirti socialinio darbo tyrimus iš bendro socialinių mokslų tyrimų konteksto. Straipsnyje diskutuojamas klausimas, ar socialinio darbo tyrimai gali būti pripažinti savarankiška, savita mokslinė tiriama veikla, ar tai yra tik kitų socialiniuose moksluose taikomų procesų pritaikymas socialiniam darbui. Remiantis užsienio literatūra pristatomos dvi galimos socialinio darbo tyrimų apibrėžimo sistemos, siūlančios skirtingus atsakymus į šį klausimą.

Pagrindinės sąvokos: socialinio darbo tyrimai, institucinė, epistemologinė ir pedagoginė disciplinos dimensijos, tradiciniai ir veiksmo tyrimai

Įvadas

Socialinis darbas Lietuvoje formaliai prasidėjo nuo socialinio darbo mokymo. Įtraukus socialinį darbą kaip discipliną į aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų studijų programas, į jas natūraliai, kaip privaloma akademinės disciplinos sudedamoji dalis, buvo įtraukti tyrimai nediskutuojant apie jų specifiškumą ar bendrumą su kitokio pobūdžio tyrimais. Iki šiol dvi sąvokos *socialinis darbas* – *tyrimai* taip ir lieka tik dirbtinis derinys. Kokią specifinę reikšmę (prasmę) turi terminas *socialinio darbo tyrimai*? Ar yra specifiniai *tyrimai socialiniame darbe*? Jei taip, kuo jie skiriasi nuo kitų socialinių mokslų tyrimų? Kuo skiriasi socialinio darbo tyrimų epistemologija ir metodologija nuo kitų socialinių mokslų tyrimų epistemologijos ir metodologijos? Koks turėtų būti tyrimų dizainas, teorinis pagrindas, metodas? Kokios žinios kuriamos? Kaip tyrimų metu sukurta ar patikrinta teorija naudojama praktikoje? Kas yra universalu, o kas specifiška? Tai tik dalis klausimų.

Šis straipsnis – tai veikia kvietimas diskutuoti nei vienintelio tinkamo varianto pasiūlymas. Straipsnyje pateikiama tarptautinių seminarų ir konferencijų metu vykusių diskusijų medžiaga bei teorinių šaltinių apžvalga. Vienas iš pagrindinių straipsnio apribojimų yra analizuojamo reiškinio pristatymas iš akademinės perspektyvos. Socialinį darbą suprantant ir kaip

discipliną, ir kaip profesinę veiklą svarbus, gal net svarbesnis, turėtų būti praktikų požiūris, kurio šiame straipsnyje nėra. Tai galėtų būti diskusijos klausimas.

Tyrimai socialiniame darbe, socialinio darbo tyrimai ar tyrimai socialiniam darbui?

Vienas iš nedaugelio tekstų lietuvių kalba apie socialinio darbo tyrimus yra A. Bagdono (2001) straipsnis, kuriame siūloma vartoti bendrą terminą *socialiniai tyrimai*. Autorius teigia, kad socialiniame darbe naudojama ne specifinė socialinio darbo, bet bendra socialinių mokslų metodologija, todėl toks terminas būtų tinkamiausias.

Kitai nei Lietuvoje, Vakarų Europos šalyse apie socialinio darbo tyrimus diskutuojama jau seniai ir gana daug. Dauguma ankstyvųjų socialinio darbo teoretikų tyrimus vertino kaip būdą rinkti žinias apie žmonių poreikius, visuomenės funkcionavimą ir adaptacijos procesus (Layder, 1996; European dimensions in training and practice of the social professions, 1999). Modernizmo atstovai teigia, kad tyrimai turėtų padėti taikyti teoriją socialinio darbo praktikoje ir konceptualizuoti socialines praktines veiklas (Fuller, Petch, 1995; European dimensions, 1999).

Remiantis tokiu požiūriu išskiriami trys socialinio darbo tyrimų tipai (European dimensions..., 1999; Karvinen, Poso, Satka, 1999; Epistemological issues in social work research, 2000).

Pirmasis tipas – tai tyrimai, tiesiogiai susiję su socialinės intervencijos procesu. Toks tyrimas suteikia pradinę informaciją, padedančią sukurti tinkamą veiksmo (intervencijos) planą, o po intervencijos leidžia įvertinti veiklos rezultatus. Vienas iš galimų tokio tyrimo tipo pavyzdžių galėtų būti klasikinis vienos grupės pretesto–postesto tyrimo dizainas, naudojamas tiriant poreikius. Tinkamai atlikti panašaus pobūdžio tyrimai gali atverti galimybes naujovėms. Mokslinėje literatūroje tai vadinama *tyrimais socialiniame darbe (research in social work)*.

Antrasis tipas – socialinio darbo tyrimai, apimantys socialinio darbo įstaigų (istorinius, funkcionavimo) tyrinėjimus ir teorines studijas apie socialinį darbą (pvz., tyrimai, kurių metu sukuriama ar įteisinamos sąvokos, teorijos, ir pan.). Tokios studijos apima socialinių darbuotojų kvalifikacijos ir kompetencijos tyrimus. Mokslinėje literatūroje tai vadinama *socialinio darbo tyrimais (research of social work)*.

Trečiasis tipas – tyrimai, kurių metu kuriamos naujos metodologijos ir nauji tyrimų bei socialinio darbo praktikos instrumentai. Šis tipas vadinamas *tyrimais socialiniam darbui (research for social work)*.

Toks tyrimų suskirstymas yra analitinis, praktiškai retai pasitaiko. Gyvenime dažnai matomi įvairūs šių tipų deriniai. Galima diskutuoti apie tai, kiek ir kaip šie trijų skirtingų tipų tyrimai pasireiškia Lietuvoje, ar lietuviški vertimai atitinka sąvokų prasmę, ir pan. Siekiant išvengti painiavos *socialinio darbo tyrimų* terminas toliau tekste vartojamas tik kaip sutartinis ženklas, o ne kaip pasirinktas pristatytų tyrimų tipas.

Socialinis darbas ir tradiciniai ar taikomieji veiksmo tyrimai?

Socialinio darbo tyrimų klausimo kėlimas tiesiogiai susijęs su socialinio darbo kaip disciplinos pripažinimu. Išskiriamos trys disciplinos dimensijos:

- institucinė, kalbanti apie tai, kokia socialinio darbo vieta universitete;
- epistemologinė, diskutuojanti, koks yra socialinio darbo tyrimų objektas, kokios žinios kaupiamos;
- pedagoginė, analizuojanti, kas ir kaip vertina tyrimus, kas jiems vadovauja, ir pan. (Epistemological issues..., 2000).

Visos šios trys disciplinos dimensijos yra svarbios kalbant apie socialinio darbo tyrimus.

Institucionalizavimas. Jei ne institucionalizavimo procesas, t. y. jeigu socialinio darbo specialistai nebūtų rengiami universitetuose, socialinio darbo tyrimų klausimas nebūtų toks aktualus. Akademinių laipsnių reikalavimai sukuria dvi bendruomenes: mokslinę ir profesinę. Socialinis darbas universitete vertinamas kaip disciplina, bet turi papildomą reikalavimą – profesinį taikomumą. Kadangi tyrimai, ypač kiekybiniai, yra akademinės disciplinos bruožas, socialinis darbas institucionalizuojamas per tyrimus taip siekiant suteikti profesijai mokslinio svarumo. Toks socialinio darbo kaip disciplinos ir kaip profesinės veiklos dualizmas dar labiau apsunkina socialinio darbo tyrimų apibrėžimą, supriešina tradicinius ir veiksmo tyrimus. Užsienio literatūroje tradiciniams tyrimams priskiriamas akademinis, o veiksmo – taikomasis praktinis aspektas (Layder, 1996; European dimensions..., 1999; Epistemological issues..., 2000; Laot, 2001). Kalbant apie socialinį darbą kaip discipliną pabrėžiamos studijos (*education*), kuriose vyrauja tradiciniai tyrimai (norėtusi sakyti, kad jos siejasi tiek su kiekybiniais, tiek su kokybiniais tyrimo metodais). Kalbant apie socialinį darbą kaip profesiją ir praktinę veiklą pabrėžiamas profesinis rengimas (*training*), kuriame svarbiausiais pripažįstami taikomieji veiksmo tyrimai.

Tradiciniuose tyrimuose vyrauja *pašaliečio (outsider)* pozicija, kurios skiriamieji bruožai yra tai, kad socialinė tikrovė analizuojama iš tam tikro išsities taško, siekiama priežastinių paaiškinimų, objektyvių žinių, tikima mokslo išskirtinumu, žinios dažnai turi politinį aspektą. Tuo tarpu veiksmo tyrimai išsiskiria tyrėjo iš *vidaus (insider)* pozicija. Jie kilo iš didelės feminizmo įtakos, pasižymi fenomenologiniu požiūriu, išsiskiria emancipaciniu susidomėjimu. Iš šio suskirstymo atsirado pozityvizmo ir konstruktyvizmo supriešinimas (Layder, 1996; European dimensions..., 1999).

Užsienio literatūroje teigiama, kad socialinio darbo tyrimai turėtų būti konstruktyvistiniai, t. y. nesiekiantys tiesos monopolijos, o ne pozityvistiniai, t. y. linkę ieškoti vieno teisingo atsakymo (European dimensions..., 1999). Reikėtų prisiminti, kad Europoje lūžis, susijęs su socialiniu darbu, įvyko apie 1980 metus, pereinant nuo pozityvizmo prie konstruktyvizmo.

Apibrėžiant socialinio darbo tyrimus Lietuvoje šiuo aspektu būtų galima kalbėti apie tai, kokio pobūdžio – tradiciniai ar veiksmo – tyrimai vyrauja, kokia yra tyrėjo pozicija tyrimuose, koks yra *pašaliečio* ir *tyrėjo iš vidaus* santykis konkrečiuose tyrimuose ir pan.

Prisimenant tris disciplinos dimensijas galima teigti, kad socialinio darbo kaip disciplinos pripažinimas kelia ne tik institucinius, bet ir *epistemologinius* klausimus.

Teigiama, kad socialinis darbas remiasi kitų socialinių mokslų žiniomis, ypač sociologijos ir psichologijos. Dažniausiai klausama, ką socialinis darbas gauna iš kitų disciplinų, ką kitos disciplinos gali duoti socialinio darbo tyrimams, ir labai retai klausama, ką duoda socialinis darbas kitoms disciplinoms. Toks klausimo formulavimas sugretina socialinį darbą su kitomis mokslo šakomis, o pirmasis – diskriminuoja kitų disciplinų atžvilgiu.

Kalbant apie socialinio darbo epistemologiją teigiama, kad socialinis darbas gali būti praturtintas kitų mokslų žiniomis, tačiau turi kurti ir savo žinias (Epistemological issues..., 2000). Pripažįstant socialinio darbo tyrimus savarankiškais jie neturėtų būti tik paprastas kitų socialinių mokslų žinių ir metodų taikymas socialiniame darbe. Pagrindiniai epistemologiniai skirtumai yra tyrimo objektas ir kuriamos žinios. Socialinio darbo specialistai tyrinėja skirtingus socialinio mokslo objektus ir kuria specifines žinias – tokiu atveju būtų galima kalbėti apie socialinio darbo tyrimus.

Kokia situacija šiuo požiūriu Lietuvoje – klausimas atviras. Galima daryti prielaidą, kad vis dėlto daugeliu atvejų dabar vyrauja sociologiniai (ar psichologiniai, edukologiniai – priklausomai nuo konkretaus universiteto) tyrimai su pritaikymu socialiniam darbu. Iš dalies tai galima sieti su trečiąja, t. y. *pedagogine* disciplinos dimensija.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, profesionalaus socialinio darbo pradžia pirmiausiai sietina su socialinio darbo mokymu. Susiklosčiusios aplinkybės lėmė tai, kad daugumą svarbių sprendimų priėmė švietėjai (aukštųjų ir aukštesniųjų mokyklų pedagogai bei administratoriai). Įtrauktus į studijų programas socialinio darbo kursus dėstė ir studentų tiriamuosius darbus vertino įvairių socialinių mokslų, bet ne socialinio darbo specialistai. Pastarųjų nebuvo. Be abejo, nereikėtų užmiršti vizituojančių užsienio dėstytojų, kurie atvežė modernių žinių, tačiau ne visada pritaikytų lietuviškam kontekstui – ypač tai sietina su tyrimais. Tikė-

tina, kad kiekvienos socialinių mokslų disciplinos atstovas šiek tiek kitaip įsivaizdavo, kokių žinių reikia norint atlikti socialinio darbo tyrimą, kokio tyrimo tipo reikėtų apmokyti būsimus socialinius darbuotojus. Per šį laikotarpį universitetai parengė nemažą būrį gana profesionalių socialinių darbuotojų – tyrėjų su sociologine, psichologine, edukologine ar panašia pakraipa. Tačiau socialinio darbo tyrimų, kaip specifinės tiriamosios veiklos, samprata šalies mastu nesusiformavo. Šio aspekto būtų galima nelaikyti trūkumu, tačiau už sąvokos *socialinio darbo tyrimai* slypi konceptualūs dalykai, pirmiausia teorijos ir praktikos ryšys.

Suprantant tyrimą tradiciškai dažnai kyla įtampa tarp socialinio darbo praktikos ir tyrimų reikalavimų. Kai yra didelis atotrūkis tarp tyrimų ir praktikos, nukenčia abi pusės. Tyrimai, atliekami vardan tyrimų, neturi reikšmės socialinio darbo praktikai, neprisideda prie praktikos konceptualizavimo (tai svarbu profesiniu socialinio darbo aspektu). Jei tyrimai tik siaurai fokusuojami į socialinį darbą, jie neprisideda prie žinių kaupimo (tai svarbu socialinio darbo kaip disciplinos aspektu). Tyrimas turėtų jungti socialinio darbo kaip disciplinos, t. y. žinių kaupimo, ir socialinio darbo kaip profesinės veiklos, t. y. taikomąjį, aspektus (Fuller, Petch, 1995).

Tai pasiekama, kai ir tyrimas, ir praktika orientuojami į veiksmą. *Socialinio darbo praktika* yra siauresnė sąvoka nei veiksmas, nes veiksmas apima ir žinias. Užsienio literatūroje veiksmas suprantamas kaip mokslas ir tampa mokslinio tyrinėjimo prielaida. Šiuo metu veiksmo tyrimas pripažįstamas metodu, kuris geriausiai integruoja teoriją ir praktiką (Epistemological issues..., 2000) ir todėl yra aktualiausias socialiniame darbe. Socialiniame darbe tyrimo laukas yra socialinio darbo praktika, o tyrėjo pradinis taškas turėtų būti praktiko nuostata. Socialinio darbo tyrimai išsiskiria tuo, kad jie patys daro poveikį, per tyrimus veikiama, o ne tik aprašomas pats veiksmas, kaip tai darytų, pavyzdžiui, sociologiniai tyrimai. Atliekant veiksmo tyrimą aktyviai kaupiamos specifinės socialinio darbo veiksmo žinios. Jos yra bruožas, išskiriantis socialinį darbą iš kitų socialinių mokslų disciplinų (Lietuvoje šiuo požiūriu jam artimiausia edukologija).

Nesigilinant į veiksmo tyrimo ir veiksmo specifiką (tai galėtų būti atskiro straipsnio tema) norėtųsi pabrėžti, kad jei veiksmo tyrimas pripažįstamas kaip socialiniam darbui artimiausias tyrimo tipas, galima kalbėti apie socialinio darbo tyrimus kaip apie specifinę, kitokią negu kitos socialinių mokslų disciplinos, tiriamąją veiklą.

Apžvelgus trijų skirtingų dimensijų tyrimus galima daryti prielaidą, kad socialinio darbo tyrimai gali būti savarankiška mokslinė ir praktinė tiriamoji veikla. Tai nesupriešina socialinio darbo su kitais socialiniais mokslais – įvairių disciplinų tyrimų klausimai gali būti tokie patys, tačiau atsakymai skiriasi, kai prisideda praktika. Mokslas, mokslo žinios yra universalios, skiriasi jų interpretacija.

Apibendrinimas ir įžvalgos ateičiai

Socialinio darbo, kaip profesinės veiklos ir mokslinės disciplinos, dualizmas apsunkina socialinio darbo tyrimų apibrėžimą. Socialinio darbo tyrimai turėtų būti reikšmingi ir socialinio darbo praktikams, ir mokslinei visuomenei, t. y. jungti teorinį ir praktinį socialinio darbo aspektus. Veiksmo tyrimai šiuo metu geriausiai integruoja teoriją ir praktiką. Tačiau darant prielaidą, kad socialinio darbo tyrimai gali būti pripažįstami specifiniais ir savarankiškais kitų socialinių mokslų kontekste, lieka neatsakyta daugybė klausimų.

Vienas iš svarbiausių aspektų, leidžiančių kalbėti apie socialinio darbo tyrimų specifškumą, yra epistemologiniai klausimai, nagrinėjantys, ar tyrimai skiriasi objektu ir kuriamų žinių pobūdžiu, tačiau šiuolaikiniame mokslo pasaulyje deklaruojamas tarpdiscipliniškumas apsunkina socialinio darbo tyrimais kuriamų žinių savitumo išskyrimą.

Tyrimas nebūtinai turi kurti žinias, jis, pavyzdžiui, gali didinti kompetenciją. Tokiu atveju kalbama apie tyrimo reikšmę profesinei karjerai. Jei tokios reikšmės nėra, tai tyrimas, net būdamas pripažintas akademinė prasme, nėra profesijos esmė. Ar socialinio darbo tyrimai Lietuvoje prisideda prie socialinio darbo identiteto stiprinimo?

Kalbant apie teorijos ir praktikos ryšį socialinio darbo tyrimuose kyla klausimų: Kaip pritaikyti tyrimą prie taip greitai besikeičiančios situacijos? Ar žinios gali taip greitai keistis kaip praktikos laukas? Kokie žinių ir praktikos dalykai yra universalūs ir pastovūs? Kaip makroteorijas pritaikyti mikroobjektui?

Socialinio darbo kaip disciplinos pripažinimas nepalengvina socialinio darbo tyrimų apibrėžimo, tačiau nereikėtų klausti, kas yra socialinis darbas: ar mokslas, ar profesinė veikla. Reikia tokių darbų, tokių tyrimų, kurie teiktų žinias ir padėtų klientams. Niekada neklausama, kas yra medicina: ar mokslas, ar praktinė veikla. Ji ir kaupia žinias, ir padeda žmonėms. Tam turėtų būti skirti ir socialinio darbo tyrimai.

LITERATŪRA

1. **Bagdonas A.** Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademinis aspektai // Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. – Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.
2. **Epistemological issues** in social work research. Seminar material. – Paris: ETSUP, 2000.
3. **European dimensions** in training and the social professions. Eds. Marynowicz-Hetka, Wagner, Piekarsky. – Katowice, 1999.
4. **Fuller R., Petch A.** Practitioner social work research in action. – London: Whiting and Birch Ltd., 1995.
5. **Karvinen S., Poso T., Satka M.** Reconstructing social work research. – Sophi: Jyvaskyla, 1999.
6. **Laot F.** Doctoral studies in social work European initiatives. Editions de l'école nationale de la sante publique. 2001.
7. **Layder D.** New strategies in social work research. – Polity press, 1996.

SOCIAL WORK AND RESEARCH: SEARCH FOR DEFINITION

Dr. Jolanta Pivorienė

Vytautas Magnus University, Lithuania
Law University of Lithuania

Summary

Social work research issues are discussed in the article. Social work research is discussed in the light of three dimensions of the discipline: institutionalization, epistemology and educology. Referencing on theoretical assumptions, the meaning of the basic and applied action research in social work is presented.

Keywords: social work research, three dimensions of the discipline, institutionalization, epistemology, educology, basic and applied research in social work